

Drie Zijlkers - pioniers uit Nieuw-Beerta

Voordracht gehouden in de kerk van Nieuw-Beerta op 10 september 2016
door Frits Ebbens

De plaatselijke commissie van de kerk heeft mij gevraagd om in het kort iets over de familie Zijlker te vertellen. De reden daartoe ligt verborgen in mijn naam. Ik ben vernoemd naar mijn grootvader van vaderszijde, Frederik Jan Ebbens, en die was vernoemd naar zijn grootvader van moederszijde, te weten Freerk Jans Zijlker. Deze Freerk was een van de zes kinderen uit het tweede huwelijk van de bekende landbouwer en politicus Jan Freerks Zijlker. Diens gezin staat centraal in dit verhaal en in deze tentoonstelling. Maar eerst duik ik nog verder de geschiedenis in.

Statenzijl en familienaam

In 1706 werd op last van de Staten Generaal een nieuwe zeesluis aangelegd in de Aa bij de Kroonpolder. Deze zijl, op zijn Gronings ziel, kreeg al spoedig de benaming Statenzijl, en na de aanleg van de Nieuwe Statenzijl werd de naam gewijzigd in Oude Statenzijl. Als sluiswachter werd aangesteld Geert Jacobs. Zijn herkomst is onbekend maar hij is de stamvader van het geslacht Zijlker. Zijn beroepsbenaming zijlwaarder werd verkort tot zijlker en dat werd in 1811 de geslachtsnaam. De naam werd uitgesproken als Zielker, want de lange ij was van oudsher niets anders dan een lange ie-klank, maar omstreeks 1830 werd het landelijk mode om de lange ij voortaan als ei uit te spreken. De meeste huidige Zijlkers spreken hun naam uit met ij, maar één tak heeft de uitspraak Zielker behouden.

De laatste sluiswachter in de familie was Ebbe Geerts. Hij heeft in 1811 niet Zijlker als achternaam gekozen maar Zijlwaarder. Zijn grafsteen uit 1858 staat hier naast de kerk. Het hekwerkje op die steen moet de Statenzijl voorstellen. Wellicht is deze steen uniek, want waar ter wereld zal een andere zerk te vinden zijn waarop een sluis is afgebeeld? Mogelijk was deze grafsteen in 1904 de aanleiding voor de predikant Jan Frederik Zijlker om een wapen voor zijn familie te ontwerpen met een sluis erin. Het wapen is vervolgens afgebeeld op enkele Zijlker-grafstenen te Zuidbroek.

De eerder genoemde stamvader Geert Jacobs werd de grootvader van Jan Jacobs, die landbouwer was in de Stadspolder. Deze Jan werd de grootvader van de bekende landbouwer en Tweede Kamerlid Jan Freerks Zijlker.

Jan Freerks Zijlker

Jan werd in 1805 geboren op een boerderij in Nieuw-Beerta, halverwege de weg naar Drieborg. Zijn vader Freerk Jans had die boerderij na zijn huwelijk met Korneliske Rotgers in 1804 gepacht van de familie Bontkes. Jan was de oudste uit een gezin met vier kinderen. Van zijn jeugd weten wij niets. Pas 23 jaar geworden trouwt hij met Asselina Frederikus Beckeringh, een vrijwel evenoude boerendochter afkomstig van "boerderij Molema". Voorafgaande aan het huwelijk werd eerst bij notaris De Sitter in Winschoten een huwelijkscontract gesloten. Dit was een

eeuwenoud gebruik onder de Groninger boeren omdat in het oud Groninger recht was vastgelegd dat zoons met twee handen erven en dochters met één hand. Van die rechtsregel kon men enkel afwijken door in een huwelijkscontract zijn eigen wensen m.b.t. huwelijksvermogensrecht en erfrecht vast te leggen. Sinds de invoering van nationale wetgeving gold het oude Groninger landrecht weliswaar niet meer maar nu gold de wettige gemeenschap van goederen en aangezien boeren ook dat ongewenst vonden, bleef het noodzakelijk om huwelijkscontracten te maken. Jan en Asselina bepaalden dat er ongemeenschap van goederen zou zijn, dat winst en verlies gedeeld zouden worden en dat bij kinderloos overlijden de langstlevende een legaat van f 3000 uit het vermogen van de overledene zou ontvangen. Lang heeft het huwelijksgeeluk niet geduurd want na 3 ½ maand overlijdt Asselina. Wellicht heeft haar legaat het mogelijk gemaakt dat Jan een jaar later "boerderij Humbert" kon kopen. Een keerpunt in zijn leven kwam in 1830 want zijn toetreding tot de gemeenteraad was het startpunt van een lange bestuurlijke en politieke carrière.

Een jaar later hertrouwt hij met zijn 20-jarige buurmeisje Talje Derks de Ruiter, afkomstig van "boerderij Ebels", de Moria-heerd. Zijn tweede huwelijk werd gezegend met 6 kinderen die volgens oud-Groninger gebruik naar voorouders vernoemd werden.

De oudste was dochter Ida, uit 1832. Zij is genoemd naar Ida Heeres Brouwer, haar grootmoeder van moederszijde. Zij huwde later met Jan Wilkens, houthandelaar aan het Oosterdiep te Veendam.

Ruim een jaar na Ida werd zoon Freerk geboren die vernoemd werd naar zijn gelijknamige grootvader van vaderszijde. Hij werd later landbouwer te Uiterburen onder Zuidbroek, wethouder van de gemeente Zuidbroek, lid van de Provinciale Staten van Groningen, en hij huwde in 1856 met Elisabeth Hommes Buringh. Van hem bestaat tot op heden nageslacht Zijlker te Noordbroek, Midwolda, Gemert en elders.

Zijn tweede dochter Cornelske, geboren in 1834, werd vernoemd naar Korneliske Rotgers, haar grootmoeder van vaderszijde. Zij huwde later met Cornelius Jans Onnes, die eerst landbouwer was in Nieuw-Beerta, en later in de Reiderwolderpolder.

Het vierde kind Derk de Ruiter Zijlker werd compleet met voor- en achternaam vermoemd naar zijn grootvader van moederszijde. Over hem straks meer.

De vijfde was zoon Hero, geboren in 1838 en vernoemd naar Hero Karssiens Brouwer, een overgrootvader van moederszijde. Hij werd landbouwer eerst te Tusschenklappen bij Muntendam, en later te Uithuizermeeden. Hij was twee maal gehuwd en zijn nazaten noemen zich tot op heden Zielker.

De jongste zoon uit 1840 was Aeilko. Hij is merkwaardigerwijs niet vermoemd naar zijn overgrootvader Rotger Jans maar naar zijn stiefovergrootvader Aeilko Schmaal. Ook over hem straks meer.

In 1839 gaf Jan Freerks Zijlker zijn eerste publicatie in het licht. Uit de titel "*Gemeenzame brieven over het wenschelijke van hervormingen in het*

staatshuishoudelijk bestuur van het Koninkrijk der Nederlanden" blijkt duidelijk dat Zijlker zich toen al actief met politiek bemoeide.

Er zouden nog enige publicaties volgen, waarvan de bekendste is *De Groninger landbouwer en zijn vak*, uit 1843.

Inmiddels had Zijlker na zijn gemeenteraadsperiode verschillende bestuurlijke functies waargenomen. Toen eind 1842 de Afdeling Beerta van het *Genootschap ter bevordering van Nijverheid te Onderdendam* werd opgericht was Zijlker de drijvende kracht. Zowel hij als zijn zoon Freerk behoorden tot de eerste 29 leden. In 1845 werd hij vicepresident van de afdeling, en daarna was hij tevens vele jaren voorzitter van de provinciale commissie die belast was met het verslag over de staat van de gewestelijke landbouw. Van 1847 tot februari 1849 was hij lid van de Provinciale Staten van Groningen, voor de landelijke stand in het district Zuidbroek. Na de grondwetsherziening met aansluitende verkiezingen werd Zijlker in 1848 gekozen tot lid van de Tweede Kamer der Staten Generaal. In 1849 vertegenwoordigde hij het kiesdistrict Winschoten, en van 1850 tot 1868 het kiesdistrict Appingedam. Zijn eerste jaar als lid van de Tweede Kamer is gepubliceerd als: "Dagboek van J.F. Zijlker".

Binnen de liberale fractie maakte hij deel uit van de uiterste linkervleugel. Volgens de geschiedschrijver Fruin moet de bekende staatsman Groen van Prinsterer ooit gezegd hebben dat Zijlker nog gevaarlijker (d.w.z. radicaler) was dan Thorbecke zelf. Zijn radicale mening komt vermoedelijk voort uit het conflict tussen de boeren en de overheid wegens de invoering van de grondbelasting. Bij de invoering in 1834 waren de landerijen in het Oldambt onevenredig hoog belast met als gevolg dat de prijzen van het land sterk daalden. Zowel eigenerfde boeren als bekleemde meijers zagen daardoor hun vermogen aanzienlijk slenken. Vele boeren weigerden daarom de grondbelasting te betalen. In de herfst van 1834 kwam deurwaarder E. van Dijk uit Winschoten met aanplakbiljetten waarin de executoriale verkoop van vee van de landbouwer J.F. Zijlker werd aangekondigd. De boeren hadden in de dagen tussen de aankondiging en de veiling een plan bedacht. Tijdens de veiling waren er volop belangstellenden maar niemand bood. De deurwaarder kon met lege zakken terugkeren naar Winschoten.

Mede ten behoeve voor zijn reizen naar Den Haag kocht hij een herenhuis in de Beersterstraat in Winschoten, alwaar hij en zijn vrouw Talje in mei 1865 hun intrek namen. Jan Freerks Zijlker overleed daar in 1868 en zijn vrouw in 1882.

Omstreeks 1980 is de Schoollaan in Nieuw-Beerta hernoemd als Jan Freerks Zijlkerstraat.

Derk de Ruiters Zijlker

Zoon Derk, geboren in 1835, was duidelijk een studiebol. Hij ging op 21-jarige leeftijd rechten studeren in Leiden, alwaar hij reeds in 1861 promoveerde op het proefschrift *Het Regt van Beklemming uit een Staathuishoudkundig oogpunt beschouwd*. Hij werd advocaat en vanaf 1863 tevens procureur bij het kantongerecht te Winschoten, en hij was daar vanaf 1877 kantonrechter. Verder was hij vele jaren gemeenteraadslid en tevens curator van het Stedelijk Gymnasium te Winschoten. Hij volgde zijn vader in de landelijke politiek als lid van de Tweede Kamer der

Staten Generaal, eerst voor het kiesdistrict Appingedam, later voor het kiesdistrict Winschoten. Ten slotte is hij nog commissaris bij de *Koninklijke* geweest. Voor zijn bestuurlijke inzet is Derk op 8 maart 1888 onderscheiden als ridder in de Orde van de Nederlandsche Leeuw. Hij huwde in 1861 met de Zuidbroekster boerendochter Edzina Buringh. Hij zelf en zijn kinderen voerden de achternaam Zijlker, maar zijn zoon Hommo verkreeg bij K.B. van 5 juli 1897 de dubbele achternaam 'de Ruiter Zijlker'. Diens nageslacht woont tegenwoordig grotendeels in Californië.

Aeilko Zijlker

De jongste telg in het gezin Zijlker is de bekendste.

Aeilko vertrekt in 1860 op 20-jarige leeftijd naar 'Nederlandsch Oost Indië'. Aldaar begint hij als tabakplukker te Ngembah op oostelijk Java. Al spoedig kiest hij voor het buureiland Sumatra voor de functie van administrateur bij de *Oost-Sumatra Tabaks Maatschappij*. Tijdens een van zijn inspectietochten in 1880 wordt hij door noodweer overvallen en vindt samen met de mandoer die hem vergezelde onderdak in een verlaten tabakskeet. Zijn begeleider ontsteekt een fakkel waar opvallend veel licht van af komt. Verbaasd informeert Zijlker hoe dit mogelijk is. De mandoer antwoordt dat de fakkel met aardwas ingewreven is. Dat schuim drijft sinds mensenheugenis op het wateroppervlak van verscheidene poelen in de omgeving. De volgende dag bezoekt Zijlker een van de poelen waarbij hij meteen de geur van lampolie herkent. Hij neemt van de drab twee monsters en laat die in Batavia onderzoeken. De monsters blijken rond 60 % lampolie van uitstekende kwaliteit te bevatten. Aeilko wordt bevangen door de gedachte om het gebied te exploiteren voor oliewinning. Bij navraag blijkt dat de landerijen door de emir van Langkat zijn uitgegeven aan twee Britten ten behoeve van tabaksbouw. Door landruil weet hij toch de olierijke streek in handen te krijgen. Dan heeft hij geld nodig voor de eerste opsporingswerkzaamheden. Daarvoor weet hij bij enkele bankiers in Batavia een paar duizend gulden los te peuteren. Maar voor de exploitatie is meer geld nodig. Een reis naar Nederland in 1882 voor meer krediet levert nauwelijks iets op. Terug in Nederlandsch-Indië richt hij samen met de Bataafse bankiers de *Voorlopige Sumatra Petroleum Maatschappij* op waardoor hij 25 mille ter beschikking krijgt voor nader onderzoek. Op 15 juni 1885 vindt de eerste succesvolle boring plaats bij de oliepoel Telag Toengall. Deze 'put no. I' zou een halve eeuw in productie blijven. Met het eerste succes komen ook de technische en administratieve problemen die grootschalige exploitatie in de weg staan. Om de moeilijkheden te overwinnen is een krachtiger investeringsmaatschappij nodig. Op 16 juni 1890 wordt ten overstaan van notaris Pollones in Amsterdam de *Koninklijke Nederlandsche Maatschappij tot Exploitatie van Petroleumbronnen in Nederlandsch-Indië* opgericht, waar de Voorlopige Sumatra Petroleum Maatschappij wordt ingebracht. Slechts een half jaar later, op 27 december 1890, overlijdt Aeilko Zijlker tijdens een reis naar Singapore. In 1907 zijn de *Koninklijke* en de Britse *Shell* gefuseerd waardoor een van de grootse ondernemingen ter wereld is ontstaan.

Het in 1959 geopende buurthuis in Nieuw-Beerta is naar hem het Aeilko Zijlkerhuis genoemd. Helaas is dat buurthuis al weer enkele jaren verleden tijd.